

ՀՈԳԵՒԱՐՔԻ ՃԻԳԵՐ

Այն ժամանակ, երբ Թրքական կոնստիտուցիան արբեցուցիչ ազդեցութիւն էր գործել ազատութեան այնքան ծարաւի Թիւրքիոյ հայերի վրայ, ժողովուրդը իսկական խենթուկի ուրախութիւններ էր անոււմ և թեթևաոլիկ մամուլը բացականչում էր «Այ աղաւ եմք»...

Այն ժամանակ, երբ դարերի մահացու թշնամիները սիրոյ ու եղբայրութեան ջերմ համբոյրներ էին փոխանակում և հայ եկեղեցու բնմիջ Թիւրք սպաններն էին ճառախօսում...

Այն ժամանակ տողերիս գրողը մի շարք յօդուածներ նուիրեց այդ հրատապ հարցին «Ենչլըզի կոնստիտուցիան» և «Վարագոյրը բացում է» վերնագրերով, որոնք լոյս տեսան «Մեր Ձայն»-ի էջերում:

Այդ յօդուածներում մենք յայտնել էինք մեր անվստահութիւնը Օսմանեան սահմանադրութեան մասին և որպէս հիմք այդ անվստահութեան յառաջ էինք բերել հետևեալ փաստերը.

Նախ՝ որ Թիւրքիոյ մահմեդական ժողովրդին հաւասարութեան սկզբունքը անըմբռնելի է, որովհետև թէ ազէտ է և թէ ձրիակերութեան վարժուած:

Երկրորդ՝ որ Թիւրքիոյ յեղափոխականները անկեղծ չեն և իշխանութիւնը իրենց ձեռքը ձգելուց յետոյ չեն յապաղի Համիդից ոչ պակաս հալածանք սկսելու ոչ մահմեդական հպատակների դէմ այն համոզմամբ, որ իրաւունքների հաւասարութեան և գործունէութեան ազատութեան դէպքում մահմեդականները չը պիտի դիմանան նրանց կուտուրական մրցութեան:

Երրորդ՝ Սուլթան Համիդը չի դադարի իւր միահեծան իշխանութիւնը վերստանալու համար ինտրիգներ սարքել թէկուզ այդ քայլը ծանր զոհաբերութիւններ էլ պահանջելիս լինէին:

Չորրորդ՝ եթէ նոյնիսկ յիշեալ ենթադրութիւնները սխալ էլ լինեն, վերջին խօսքը պատկանում է Թիւրքիայով շահագրգռուած պետութիւններին, որոնց համար Թիւրքիոյ վերածնութիւնը ձե-

սրնտու չի եղել և ձեռնտու չէ. ուրեմն նրանք իրենք պէտք է աշխատեն սահմանադրութիւնը ոչնչացնել, կամ գէթ նրա շինարար ոգին չեղոքացնել:

Դժբաղդաբար յետագայ դէպքերը եկան ապացուցանելու մեր կարծիքների ճշտութիւնը: Մենք տեսանք հւրոպական պետութիւնների գաղտնի ինտրիգան, տեսանք թիւրք յեղափոխականներին Բոսֆորի պարլամենտի կենտրոնը գրաւած և ծայրայեղ աջակողմեան ուղղութեամբ վերաբերուելիս դէպի քրիստոնեայ հրպատակների իրաւունքները, տեսանք մահմեդական ամբոխի վերաբերմունքը դէպի իրաւազուրկ հայը, տեսանք՝ վերջապէս շատ բան:

Եւ 'ի լրումն մեր գուշակութեան, հանդիսատես եղանք և հայկական ջարդերին. ջարդեր, որոնք ըստ հեռագրական տեղեկութիւնների, տասնեակ հազարաւոր զոհեր խլեցին և դեռ շարունակուում են մինչև այսօր:

Ո՛ւմ վրայ է ծանրանում սահմանադրութեան օրերում թափուած այս արիւնը:

«Միութիւն և յարաշարժութիւն» կոչուած կօմիտէն գտաւ, որ այս կոտորածի հեղինակը եղել է Սուլթան Համիդը և շտապեց այդ մեծ մարդասպանին գահընկեց անել:

Դա շատ լաւ է. մի բոպէ մենք էլ թոյլ ենք տալիս մեզ բացականչելու «փառք և պատիւ նրանց»:

Բայց միևնոյն ժամանակ մենք ուրիշ կարծիքի ենք:

Ով որ Սուլթան Համիդ ասելով հասկանում է նրա անձնաւորութիւնը և անցեալ ու ներկայ չարիքները վերագրում է նրա անձնական քմահաճոյքներին ու ձգտումներին—շատ սխալում է:

Փորձեցէք նոյն մեծ մարդասպան Համիդին կոչել Միացեալ Նահանգների նախագահութեան պաշտօնին—նա կլինի բոլորովին ուրիշ մարդ, ճիշտ հակապատկերը աշխարհահռչակ չարագործ Համիդի:

Պետական նշանաւոր դիրքեր գրաւող մարդկանց անհատական վատ հատկութիւնները աննշան չարիքներ կարող են բերել, երբ նրա տրամադրութեան տակ եղող ժողովուրդը քաղաքակրթուած է, գիտակից իւր արածներին:

Որ Սուլթան Համիդի կրծքի տակ մարդկային սրտի տեղ մի հրէշ էր նստած—այդ մենք գիտենք. բայց համոզուած ենք, որ այդ հրէշը կարողանում էր այդքան հրէշաւոր ոճիրներ յղանալ և կատարել տալ հէնց նրա համար, որ թիւրք տարրը ոչնչով չէր զանազանուում իւր միապետից, որ նրանց կրծքի տակ էլ մարդկային զգայուն սրտի տեղ նոյն հրէշն էր նստած:

Այլ սրտի տէր, այլ համոզմունքների ու աշխարհայեացքների տէր բացառութիւնների մասին չէ մեր խօսքը, որոնց թիւը շատ չնչին է ոչ միայն մահմեդական ամբողջութեան, այլ և յեզափոխականների մէջ:

Ուրեմն Սուլթան Համիդը չէ մենակ պատասխանատուն Թիւրքիայում կատարուած սարսափելի ոճիրներին ու չարիքներին, այլ ամբողջ մահմեդական ժողովուրդը: Թող որքան կուզեն չքմեղ ձեւացնեն իրենց, թող նորից ու նորից Շիլլիի նահատակների համար հոգեհանգիստներ կատարեն ու իրենց ձեռքերն ու շրթունքը մեկնեն հայերին, այնուամենայնիւ մենք ասել ենք և այժմ էլ կրկնում ենք, որ հայկական արիւնը ծանրանում է ամբողջ Թիւրքիայի մահմեդականների վրայ:

Ոչ մի քարոզ գազանին չի զսպի իւր բնական գազանութիւնը գործել. ոչ մի սահմանադրութիւն Թիւրքիայի քրիստոնեայ ժողովրդին, մանաւանդ անպաշտպան հային չի փրկի ջարդերի վտանգից, քանի որ իշխանութիւնը կը մնայ մահմեդական դատաւորների, նահանգապետների ու մինիստրների ձեռքում և մահմեդական զօրքի պաշտպանութեան ներքոյ:

Սրանով մենք չենք ուզում ասել, որ Համիդը պէտք է մնար գահի վրայ. ընդհակառակը մենք իւր ժամանակին ասել ենք, որ մինչդեռ Սուլթան Համիդը կը մնայ գահի վրայ և կը շարունակի իւր եղբայրական յարաբերութիւնը Վիլհելմ կայսեր հետ, Թիւրքիոյ սահմանադրութեան գլխին վտանգը, դամոկլեան սրի նըման, միշտ կախուած կը լինի:

Պէտք է ասել, որ Մուհամեդ V-ի օրով սահմանադրութեան աւելի քիչ վտանգ է սպառնում: Բայց եթէ Համիդը, որպէս և իւր սիրելի ու օսմանեան գահի թեկնածու որդին ամենևին գոյութիւն չունենան, վտանգի հաւանականութիւնը աւելի ևս կը պակասի:

Ասում են, որ Մուհամեդ V-ը լիբերալ ուղղութեան տէր մարդ է և անշուշտ շատ ու քիչ սահմանադրութեան կուսակից: Այլապէս «Մ. և Յ.» կուսակցութիւնը յատկապէս նրան գահ չէր բարձրացնի:

Սակայն նոր գահակալի օրօք սահմանադրութեան վտանգը պակասելով հանդերձ, հայկական ջարդերի վտանգը մենք պակասած չենք համարում:

Սուլթան Մուհամեդը թող լինի անզուգական սրտի Տէր մի միապետ և անկեղծ սիրող հպատակների խաղաղ զարգացման. այնուամենայնիւ այնպիսի կայ ջարդարարների մի խոշոր բանակ, որքան խոշոր է Թիւրքիայի մահմեդական ազգաբնակչութիւնը:

Մենք տեսանք, որ մի փոքրիկ սայթաքում բաւական եղաւ,

որ մահմեդական խուժանը գլուխը բարձրացնելով երկիրը ողողի հայկական արիւնով: Մենք տեսանք, որ սահմանադրական վալիներին, միւթասէրիֆներին ու դայմազաֆիներին շատերը, հանդերձ սահմանադրական զօրամասերով, ոչ միայն չը պաշտպանեցին հայերին կոտորածից, այլև սկսող և վերջացնող հէնց իրենք եղան: Իհնչ գիտենք թէ ջարդարարների մեծ մասը քրդական տարադի մէջ թաքնուած գիտուորներ չէին:

Այդ հարց է. մի հրեշտակային սիրտ ունեցող սուլթան Իհնչ կարող է անել քրիստոնէական արիւն թափելու և քրիստոնէի ինչքն ու գոյքը յափշտակելու, ոչնչացնելու ընտելացած մի ամբողջ ազգի դիմաց:

Եթէ Օսմանեան սահմանադրութեան սպառնացող վտանգը թուլացած էլ համարենք, այնուամենայնիւ նրա անդամահատութեան սպառնալիքը դեռ մնում է իւր ոյժի մէջ: Առաջ թրքական դահի վրայ դանուում էր տարիների փորձառութեամբ գիտուած մի զիպլումատ, որը գիտէ քաղաքական շահմատի խաղի գաղտնիքը կամ գիտէր վտանգաւոր ըողէներում եւրոպական կամ մի երկու պետութիւնների սիրաշահելով, յարուցանել միւսների դէմ:

Իսկ մյոժմ, Վիլհելմ կայսրը որքան խոստովաներ կուզէ, թող անի Մուհամեդ V-ին. այնուամենայնիւ մինչև որ փոխադարձ վստահութիւն կը գոյանայ, եւրոպական համաձայնութիւնը կը կանտահութիւն կը գոյանայ, եւրոպական համաձայնութիւնը կը կանտահութիւններով պիտի փութացնեն այդ համաձայնութիւնը:

Թիւրքիան կառավարելու և մահմեդական վայրենի կրքերը զսպելու համար երկաթէ ոյժ է պէտք: Թիւրքիան իրենից մի այդպիսի ոյժ հանդէս բերել չի կարող: Նրա բաժանումը անխուսապիսի է, եթէ Թիւրքիայով շահագրգռուող պետութիւնները այդ կէտի վրայ համաձայնութեան գալ կարողանան, որը Թիւրքիայի քաղաքական գոյութեան ոչնչացումը կը նշանակի:

Բոսֆորի պարլամենտը, աշակցութեամբ Թիւրքիայի գոյութեան և խաղաղ բարգաւաճման նախանձախնդիր թիւրք կուսակցութիւնների, ամենամեծ հայրենասիրութիւնը արած կը լինեն, եթէ կօլլեկտիւ կերպով դիմեն եւրոպական մեծ պետութիւններին, միջ-եւրոպական զօրքով երկիրը գրաւելու առաջարկութեամբ, իհարկէ սահմանադրութիւնը անխախտ պահպանելու պայմանով:

Այդ ներսած պետութեան համար ուրիշ հլք չըկայ, թէկուզ այսուհետև մի երկու տասնեակ տարիներ էլ կարողանայ քարշ տալ իւր ողորմելի գոյութիւնը, գործադրի իւր հոգեվարքի ճիգերը: